

A dél-dunántúli délszláv (horvát, szerb és szórványos szlovén) bevándorlások nyelvi és néprajzi nyomai a földrajzi nevekben

2. rész*

Somogy megye

Attala: 147/56. *Rác-temető : Rác-temetési-dűlő : Határi-dűlő* [C. Marha K. *Rác-temető föld P. Rázttemetési d*] [...] A monda szerint innen költöztek a falu mai helyére. P. szerint *Rác-Attala* feküdt itt. Csontokat, cserepeket ma is találnak. – **Igal:** 114/229. [C. *Rác-temetői*] – **Iharosberény:** 192/160. *Rác-vesztés* Ds, e – **Kisbár-apáti:** 73/57. *Rácok hidja*. A hagyomány szerint itt szorították vissza a rác csapatokat 1848-ban. – Marcali: 87/229. *Rác-rét* [C. *Rác, r, sz*] [...] 1848-ban Jellasich rácai táboroztak itt. – **Miklósi:** 70/60. *Rác temető* [...] A hagyomány szerint rácok temetője volt itt egykor. 70/61. *Rác csapás* Ú. A hagyomány szerint a környéken rácok laktak. – **Ságvár:** 39/54. *Rácokói-híd* Híd. A hagyomány szerint rácok laktak a faluban, és a rác akóról (50,8 liter) kapta a nevét. Mások szerint a rácok sertésstenyészttel foglalkoztak, és akol volt itt a híd mellett. – **Szentgáloskér:** 120/67. [C. *Rác-temető*]. – **Tarany:** 219/342. *Rác-temető* [C 2. *Rác-temetés* K2. ~] ...Egyesek szerint a 48-as szabadságharc idején a közeli csatában meghalt rácokat itt temették el. Mások szerint egy rác favágóra rádőlt itt a fa, és meghalt. A harmadik magyarázat: Egy rác ember olyan fát vágott ki, amelybe a betyárok egy tarisznya ezüst- és aranypénzt rejtettek, és társai agyonverték a pénzért. – **Vizvár:** 230/28. *Rác temető* [...] A néphagyomány szerint itt ölt meg egy rác embert a vadkan. – **Zákány:** 200/85. *Rác-gödör* [P. ~] Ide menekültek a zákányiak a rácok elől. – **Zselickislak:** 173/17. *Rác-kút* Kút, kifolyós. A községben a nép szerint régen „rácok” is éltek (SMFN. 164, 240, 244, 282, 352, 368, 457, 541, 599, 616, 725, 769).

Több példa nincs.

Tolna megye

Alsónána: [...] A hagyomány szerint a falu eredetileg a Klokocsek-oldalon volt, az Elsővölgy bejáratával szemben, Várdombtól mindössze 1 km távolságra. Ezt a törökök fölégették, elpusztították. Egyetlen emléke a még ma is meglevő és lát-

* Az 1. részt, az összefoglalót és a bibliográfiát l. a Nyr. 2014/4. számában.

ható 5 m átmérőjű kút. A környék lakói a második világháborúig *Rácánán*nak nevezték Alsónánát. Ez onnan ered, hogy az 1740-es években szerbek települtek a faluba. Többségük 1920–21-ben elhagyta Alsónánát, és földjüket, házukat eladva visszatelepültek Jugoszláviába. – 103/16. *Szerb templom* : *Kis templom* : *Katolikus templom* : n. *Rácisekerh* Templom. Eredetileg görögkeleti. A róm. kat. egyház 1947-ben vásárolta meg a grábóci egyházközségtől. 103/19. *Zaji-féleház* : *Szerb-iskola* : n. *Rácesül* [...] Eredetileg a szerb lakosság gyermekei tanultak benne. 103/32. *Szerb-temető* : n. *Rácerkerihóf* Korábban a falu szerb lakosságának a temetkezési helye. 103/118. *Rác-vögy* [...] Egykor itt lakó szerbek birtoka. – **Bátaszék**: 107/159. *Rác utca* [*Baross u*] U. A községnek ezen a részén 1920-ig főleg szerbek laktak. 107/179. *Rác-Tabán* [...] Szerbek laktak benne. 107/181. *Rác iskola* [...] A görögkeleti szerb lakosság iskolája. 1929-ben már csak négy gyermek járt ide. Ma lakóház. 107/182. *Rác templom* Korai barokk épület volt. 1969-ben eladták, és utána lebontották. Udvarán egy szerb katonatiszt volt eltemetve. 107/214. *Rác-hégy* : n. *Rác-périh* : *Rácerpérih* [...] Az 1920 körül kitelepült (optált) rácok, szerbek szőlei voltak itt. – **Csibrák**: n. *Csivrag* [C. K. ~ P. ~ : *Csivrág*] [...] Úgy tudják, hogy a németek betelepítése előtt a falu a Rác-csúcson volt, a templomot is a rácok építették. P. szerint is 1750-ig – a frankok betelepítéseig – a falut tótok (délszlávok) és magyarok lakták. 52/33. *Rác-csucs* : n. *Rácékipl* [...] Valamikor – a hagyomány szerint – itt laktak a rácok. – **Decs**: 102/188. *Rác papok tanyája* [...] A környék szerb lakossága papjainak a tulajdona volt. – **Diósberény**: 25/91. *Pusztaszentégyház* : n. *Kerihperg* [...] P. „Itt volt hajdan a Rácoknak templomok, romjai még a mult században láthatók valának”. 25/107. *Rác-temető* : n. *Ráckipfl* [C. *Ratzengipfel* K. *Rácztemető* P. *Raitzen Gipfl*; *Rácz temető*] [...] P. „itt hajdan Rácok laktak föld gunyhókban”. – **Döbrököz**: 54/93. *Sánc* [...] Sánymaradványok láthatók, a sánccokat P. szerint a rácok csinálták. – **Dunaföldvár**: 29/92. *Rác templom* [...] P. szerint „az utolsó francia háború idejében” települt be néhány vagyonos görögkeleti vallású család. 92/499. *Ráczkörösz* Ke. Egy görögkeleti emlékkép kettős vaskereszttel. Egy ortodox rác ember állíttatta. A katolikusok ledöntötték, majd amikor a rác újra felállította, agyonverték érte. 29/519. *Kanacs* [...] Már az Árpád-korban is falu volt, Kanacha néven. A török hódoltság idején rácok telepedtek ide. Az ő leszármazottaik építették Dunaföldváron a görögkeleti templomot. – **Dúzs**: 51/10. *Templom* : n. *Kherih* Templom. A hagyomány szerint a rác templom maradványaiból épült. 51/54. *Birkalegelő* : n. *Rácékipl* [...] A hagyomány szerint a németek előtt rácok laktak a falut, és ennek emlékét őrzi a *Rácékipl* dülönév. – **Grábóc**: 78/12. *Rác temető* : *Szerb temető* : n. *Rackerihóf* 78/13. *Rác templom* : *Szerb templom* : n. *Rácén kirhē* Ép 78/14. *Zárda* : *Szerb zárda* : n. *Rácéklószter* Ép. Most tbc-szanatórium. 78/55. n. *Rackiplekēr* Ds, I. 1963-ig szántó volt. – **Gyönk**: 24/108. *Csontás* : *Csontási* [C. K. *Csontásási* P. *Csontásás*] [...] A hagyomány szerint a rácokkal volt ezen a területen csata, és sok csontot találtak itt. – **Györe**: 75/60. *Petrőci-kiskut* F. Találtak benne egy harangot, amely a hagyomány szerint vagy a rácoké volt, vagy a régi Györe községé. Először a magyar templomba, majd a temetőbe vitték. Sok cserépedényt is találtak. – **Györköny**: 36/121. n. *Rácelóh* [...] A néphagyomány szerint a földbe vájít üregekben egykor rácok laktak. – Gyulaj: [C. *Gyula Jovánca*

K. ~ P. Gyula Jováncza 1903 óta Gyulaj] [...] P. szerint Gyula Jováncza két falu volt; Gyulán magyarok, Jovánczán rácok laktak. 48/12. *Tót utca : Árpád utca* [...] A falu újratelepítése (1717) után itt a tótok (délszlávok) laktak. Ez volt a falu jovánczai része. 48/250. *Rác-rakás* [...] Valamikor itt laktak a rácok. – **Kakasd**: n. *Kokës* [C. *Kokasd* K. Hn. *Kakasd*] [...] – Belac külön község volt. [...] A török hódoltság idején ez is elnéptelenedett, néhány rác család lakott a kokovicsi részben, majd németek költöztek ide is. [...] 72/67. *Kokovics utca* : n. *Kokavics* [*Táncsics Mihály u*] U. A 18. sz. elején rác családok laktak itt. 72/102. *Rác-malom* : szék. *Kecskés-malom* : n. *Rácmil* [Hn. *Rácmalom*] [...] A környéken rácok laktak régen. – **Keszőhidegkút**: 17/6. n. *Rácépèrk* [*Petőfi u*; P. *Raczenberg*] U. A hagyomány szerint rácok temetője volt itt. – **Kéty**: 61/60. *Rác-templom* : n. *Rátszékherih*. Itt állt egy templom, és körülötte szerbek (rácok) laktak. – **Kismányok**: 82/62. *Rác-hégy* : n. *Racëvëlhë* [K. *Ráczhegy* : *Ratzen Wäldchen*] [...] 1971-ben irtották ki az erdőt. – **Kistormás**: 89/14. *Bëlac* : n. *Statt* [*Bem u*] U. A hagyomány szerint Belac valamikor lakott hely, népes település volt. Később puszta lett belőle. Az utca ebbe az irányba menő útnak a kezdeti szakasza, innen a neve. – **Kisvejke**: 67/17. *Rácok ajja* [...] A hagyomány azt tartja, hogy itt délszláv település volt. – **Kölesd**: 88/41. *Belac* [Rózsa Ferenc u] U. A szomszédos falvakban is előfordul ez a név. 88/123. *Orvos-kut* [P. ~] [...] A völgyben levő forrás vizének a rácok gyógyító erőt tulajdonítottak, és miután elköltöztek a faluból, a forráshoz akkor is rendszeresen visszajártak. – 90. **Medina**: *Mëdina* : *Médina* [...] A magyar lakosság hagyománya szerint a falu neve török eredetű. Egy Mede nevű gazdag töröknek a birtoka volt. [...] A szerb lakosság szerint a falu neve Méde volt, amely 'mézes'-t jelent. [...] 90/32. *Szerb templom* : *Rác templom* A görögkeleti szerbéké. 1865-ben épült. [...] 90/38. *Szerb temető* A görögkeletiek temetkezési helye. – **Miszla**: 15/112. *Rác-kuti-dülő* [...] A hagyomány szerint hajdan rácok laktak ezen a területen. – **Mórágy**: 86/48. *Rác temető* : n. *Rackërhóp* [K. *Ráctemető* : *Ratzen Kirchof*] [...] Itt volt a délszláv lakosság temetője. – **Mőcsény**: 83/33. *Rác-kuti-rétek* : n. *Rácëvizë* [C. *Ratzbrunn Wiesen* K. *Rácküti rétek*] S, sz. 83/34. *Rác-kut* : n. *Rácëprunnë* [C. *Ratzbrunn Aecker* K. *Ráckút*] S, sz. Nem messzire volt egy kút, ahová a rác papok földjéről inni jártak a munkások. 83/46. *Sötét ut* : n. *Rácëvëh* Ú. Fölötte összeborulnak a fák, nem süt rá a nap. Erre jártak a rácok a vasútállomásra. – **Mucsfa**: 71/94. n. *Svarcloh* : n. *Rácekërseloh* [P. *Ratzkirschloh*] [...] Sok vadmeggy volt itt régen. 71/95. *Rác-hégy* : n. *Rácëpërg* [...] Régen szőlő volt. Állítólag a közelben volt a rácok temetkezési helye. – **Nagyszékely**: 13/107. *Rác-vögy* : n. *Vëhhenrihekront* [C. K. P. *Rátz vö*] [...] A hagyomány szerint egykor itt rácok laktak. – **Nagyszokoly**: 5/48. *Rác kerték* [...] A hagyomány szerint egykor rácok laktak itt, és salétromot főztek ezen a területen. – **Németkér**: 32/99. *Rác-föld* : n. *Rácëfelt* [...] Dunaföldvár rác származású lakosaié volt, a németkériek tőlük bérelték. – **Ozora**: 3/263. *Rác-vögy* [P. Hn. ~] Vö, szó, sz. A hagyomány szerint 1848-ban ezen a völgyön jöttek fölfelé a magyarok ellen harcoló rác csapatok. – **Pálfa**: 31/152. *Csontos* [...] P. szerint ebben a dülőben egy *Rác temető* nyomai észlelhetők. – **Regöly**: 22/321. *Somó* [...] A hagyomány szerint régen itt falu volt. Ezen a területen aranyhíntó van elásva. P. „itt hajdanában Somoly nevű község volt, – melynek lakói a XVII k századbéli háborús időkben

kipusztítottak, – s rácok lévén – nagyrészt Schlavóniába leköltöztek, – részben pedig az akkortájban telepített Regöly községbe lehúzódtak”. 22/336. *Somoli templom* [...] A hagyomány szerint rácok laktak a környékén, az ő templomuk volt. P. „A regölyi határ területén nyugotnak léteznek az úgynevezett Somolyi templom romja.” – **Szakadát:** 26/57. *Rác temető* : n. *Racekérhóf* [...] A hagyomány szerint a német lakosság ide települése előtt rácok laktak itt, és itt volt a temetőjük. – **Szálka:** 101/4. *Rác temető* : *Öreg temető* : n. *Rácerkerihóf* [C. *Nagovin*] Régi, elhagyatott temető a katolikus temető felső végében. A falu egykori szerb lakosságának a temetkezési helye volt. 101/9. *Orvosi rendelő* : *Rác iskola* : n. *Rácersúl* Ép. Egykor a falu szerb lakosainak gyermekei tanultak itt. 101/10. *Rác-templom* : n. *Rácerkapéle* [...] A szerb lakosság temploma állt itt. Tornyában harang is volt. Ma csak az előtte álló kereszt van meg. – **Tamási:** 14/348. *Rác-vögy* [...] A hagyomány szerint valamikor rácok laktak ezen a területen. – **Udvari:** 20/45. *Rác temető* [...] A hagyomány szerint hajdan rácok laktak ezen a területen. Valamikor egy kőkosban sok pénzt találtak itt. – **Varsád:** 28/117. *Rác-föld* : n. *Ráckround* [C. P. *Ratzengrund* K. *Rácföld*] [...] A hagyomány szerint hajdan rácok laktak ezen a területen. 28/131. *Rác-hégy* : n. *Ráckipl* [...] A hagyomány szerint hajdan rácok laktak itt. – **Závod:** 64/34. *Rácváros* : n. *Rácénstat* Fr. A szerb telepések itt laktak a 18. század elejéig. Stb. (TMFN. 64, 71, 98, 104, 108, 123, 133, 138, 142, 144, 152, 157, 165, 166, 175, 178, 195, 249, 253, 259, 261, 263, 271, 299, 307, 316, 325, 326, 329, 343, 365, 366, 379, 380, 381, 390, 410, 411, 413–4, 476, 477, 484, 486, 487, 491, 511, 512).

3.4. A *rác* népnévvel keletkezett helynevek adatait (leginkább Baranya, kisebb mértékben Tolna névgyűjteményéből) lehetne növelni, a somogyi névkötetből egyáltalán nem, amint az a földrajzinév-kiadványok mutatójából jól kitűnik (vö. BMFN. II. 1185; SMFN. 1087; TMFN. 745). Ennek oka elsősorban abban rejlik, hogy a *rácok* magyarországi betelepülése Somogyba – Baranya és Tolna megyével összehasonlítva – jóval kisebb mértékű volt, valamint azzal is összefügg, hogy „nem alkottak nagyobb, egymással közvetlen kapcsolatban álló tömböket” (Szita 1993: 3). Abban, hogy Somogyban jóval kevesebb helynév keletkezett a *rác* népnévvel, fontos szerepet játszott továbbá az a tény is, hogy a *rácok* (szerbek) túlnyomó többsége a török kiűzése után visszaköltözött a Balkánra (vö. Király 2003: 24).

A *rác* népnévvel keletkezett helynevek gyakoriságát mind a három megyére vonatkozóan nagyban az határozta meg, hogy oda milyen nagy számban települtek be, mennyi ideig voltak ott, mely más nyelvű lakossággal éltek együtt. Ezzel kapcsolatban igen meggyőzőnek tartom Szita László következő, tömör összegzését: „A 16. század végén és a 17. század közepén Somogy vármegyébe sodródott szerbség a 18. század elejére eltűnt, elvándorolt. A folyamat a a Tolna megyei fejlődéshez hasonlítható, ahol alig maradt meg egy-két településen a szerb lakosság. Baranyában viszont jelentős szerb telepek maradtak” (1993: 6).

3.4.1. A 18. század elejétől a Magyarországra került nagyszámú német lakosság tovább őrizte az elvándorolt *rácok* (szerbek) emlékét. Erről, amint a példaanyag

egy része mutatja, viszonylag sok, rácokkal kapcsolatos német eredetű földrajzi név tanúskodik. Ezzel összefüggésben kiváló tanulmányában Máté Gábor a következőket írta: „Baranya, Somogy és Tolna területén számtalan olyan helynév van, amely rácokra, szerbekre utal. A hegyháti és a völgyeségi járásba költöző németesség szinte minden esetben érintkezésbe került velük, akik a német telepesek elől faluról falura, pusztáról pusztára szorultak vissza. Végül csak néhány helyen eresztettek gyökeret és váltak telkes jobbágygá (Ráczkozár, Felsőnána, Grábóc, Medina stb.). Az »óslakos« délszlávok régi sírkertjei »raitzenfriedhof« vagy »rác-temető« alakban mentek át a szóbeszédbe és kerültek fel később kataszteri térképeinkre, mivel a szerbek megnevezésére – a magyarokhoz hasonlóan – a német nyelvben is a rác néprévét használták” (2010: 205–6).

3.4.2. A Baranyában található sok német telepítésű község és város földrajzi nevei között jó néhány példa található a rácok egykori ott-tartózkodására utaló német elnevezésekre. Ilyen Újpetre község, amelynek helynevei között szerb nyelvű egy sincs, a rácok betelepülésének emléke viszont egy-egy bel- és külterületi német névadatban fennmaradt. Ezek a következők: 187/22. *Kipli* : n. *Kipel* 'Gipfel' : n. *Rackipel* 'Raizegipfel' Ds, Fr. Egykor itt rácok (szerbek) laktak. 187/84. [K8/a: *Rätzengipfel*; K9: *Ráczengipfel*; [...] K10: *Rácz Gippel*...] Ennek oka jól kiténik a falu népesedéstörténetéből, amelynek összefoglalása a bel- és külterületi nevek előtt található, és amelynek legfontosabb mozzanatai a következők: **Újpetre:** *Petre* : *Ujpetre* : n. *Racpéter* : n. *Racpëtr* [...] *Petre* a török hódoltság alatt valószínűleg lakott falu volt; és a hódoltság végén, a felszabadító háborúk idején hagyták el utolsó magyar lakói. A hódoltság utolsó éveiben kezdődött a rácok bevándorlása. A 18. század elején rác falu volt. 1730 körül az uraság a falu népsége helyére német telepeseket hozott. A múlt század folyamán csak elvétve élt itt nem német anyanyelvű. Századunk első évtizedeiben is túlnyomó többségben volt a németesség. 1930-ban 73 magyar, 1219 német és 6 horvát anyanyelvű lakosa volt. 1970-ben 809 magyar, 416 német élt Újpetrén. – P. sz. „*Német* ajkúak lakják (1010 fő). *Ráczpeter* – helybeli elterjedéssel; *Ráczpetre* azonban országosan ismert név. Nevét a korábban itt lakó *Szerb* lakosok lelkészéről vette, kinek (*Péter* vagy szerbül *Petre*) volt a neve” (BMFN. I. 1039, 1042).

Hogy a török megszállás után *Petre* faluban, amelyet később neveztek el *Újpetrének*, egy ideig szerbek éltek, azt meggyőzően igazolja településtörténete. Újpetréhez hasonlóan egykor szerbek lakta helység, ahová általában a 18. század első felétől németek költöztek be, és ott többségi nemzetiséggé váltak, több is van Baranyában. Az ilyen jellegű településeken szerb nyelvű földrajzi nevek általában kiszámban maradtak meg (vö. erre például *Palotabozsok* helynévanyagát), de arra is több példa akad, hogy a hajdan ott élő szerbek emlékét csak a rác néprévvel keletkezett német bel- és külterületi elnevezések őrizték meg.

Újpetréhez hasonlóan például a következő faluk névanyagában vannak olyan német nyelvű földrajzi nevek, melyekhez szerbekkel kapcsolatos hagyomány maradt fenn: **Mágocs:** *Mágocs* : n. *Magocs* : n. *Makocs* [...] A török hódoltság idején magyar lakossága eltűnt, és helyükre gk. délszlávok telepedtek. A Rákóczi-szabadságharc idején a falu teljesen elnéptelenedett. 1718-ban magyarok telepedtek le;

1740-től több hullámban németek érkeztek. [...] 1930-ban 913 magyar, 2634 német, 3 tót és 2 egyéb anyanyelvű lakta. [...] 1970-ben [...] 1680 magyar és 553 német nyelvű lakosa volt. [...] – P. sz. „Régen *Magasd*-nak hívták magyar lakói. 4/237. *Nagy-erdő* : n. *Nagy-erdé* [...K12: *Nagyverdő*] S. sz. korábban e. 1840 körül irtották ki. – A. sz. a falut övező egykori nagy erdőkben a szerbek (rácok) makkoltató sertéstartással, a németek pedig jobbára földműveléssel, dohánytermeléssel és szőlőtelepítéssel foglalkoztak. 4/275. *Ráccsárda* : n. *Rácencsarda* [...P: *Rátz Csárda*] S. sz. – A. sz. itt csárda állott. Csak rácok (szerbek) látogatták, a tulajdonosa is rác volt (BMFN. I. 55, 65–6, 67). – **Geresdlak**: *Püspöklak* : n. *Lakk* 'Lack' [...] *Lak* a török hódoltság végére elnéptelenedett. 1712–1716 között rácok népesítették be. [...] 1733–1752 között a falu népessége kicserélődött. Délszláv lakói helyébe németek költöztek. [...] *Geresdlak* községben 1970-ben 408 magyar, 940 német és 8 délszláv élt. 197/326. *Ráckirbét* : n. *Rácekhirve* 'Raizen Kirchwei?' : n. *Rácekhierhoff* 'Raizenkirchhof' [K 8: *Razen Kirchhof* K 12: *Ratzkirbet* [...] P: *Rackkirchhof*, *Rackkirbet* ; sz] S. szó, sz. – Nh.: Rác település emlékét őrzi. – A *Kirbet* föltehetően a n. *Kirchwei*-ből alakult szh. *kirbaj*, *kirvaj* 'templomi búcsú' eltorzított változata. A 'rác temető' név régi szerb temetőre utal. – A. sz. sem falunak, sem templomnak, sem temetőnek nyoma nem maradt. 197/357. *Rácgeresd* : *Rácgeresdi-rétek* : n. *Ráckeres* 'Raizgeresch' : n. *Ráckereser Vize* 'Raizgeresch Wiesen' [...] Vö, S, r – Nh.: Itt régen rác település állott. – **Görcsönydoboka**: 207/29. *Szerb templom* : *Református templom* : n. *Ráce Khierhe* 'Raizische Kirche' : szh. *Szrpszka crkva* É, a görögkeleti szerb lakosság, majd a betelepült felvidéki reformátusok temploma volt. Mivel a torony villámcsapástól leégett, a felvidékiek pedig elköltöztek, a templomot a 60-as évek végén lebontották. 207/100. *Szerb temető* : n. *Rácsih Khirhoff* : n. *Rácizse Khierhouf* 'Raizischer Kirchhof' : szh. *Szrpszko gróbyë* [K17: *Temető*] Te, az egykori szerbek temetője. – **Székelyszabar**: *Szabar* : n. *Száver* : n. *Szavr* 'Sabarn' [...] A török hódoltság végére elnéptelenedett. 1720 körül telepítették be német jövevényekkel. Első nem német lakói a múlt század közepén érkeztek. 1930-ban 32 magyar, 1048 német és 1 egyéb anyanyelvű lakosa volt. 213/200. *Rácok földje* : *Rácengrund* : n. *Ráce Krontsztále* 'Raizer Grundteile' [...] Os, sz. korábban szőlő. – Nh.: Egykor szerbek települése, ill. a földje volt. Ezek még az első világháború előtt elköltöztek a faluból (BMFN. II. 132–33, 149, 150-1, 264, 267, 304, 313).

Mágocs, Geresdlak és Székelyszabar népesedéstörténete – **Újpetre** faluéhoz hasonlóan – összhangban van azzal, hogy földrajzi neveikben igen sok német elnevezés, és ezek között néhány rácokkal (szerbekkel) kapcsolatos néphagyományt is megőrzött. **Görcsönydoboka** abban viszont kissé eltér tőlük, hogy egy helynevében nyoma maradt annak, hogy sokácok is laktak egykor a községben. Ez a névadat a következő: 207/116. n. *Tuerfkrunt* 'Dorfgrund' : n. *Krovotekrund* 'Kroatengrund' : szh. *Sokacski rít* 'sokac rét' [K18: *Kroaten grund*...] S. sz. r. A név az egykori horvát nyelvű lakosokra emlékeztet, akik a dűlővel érintkező utcában laktak.

3.4.3. A rác népnevet tartalmazó, igen nagyszámú példa bemutatása után itt említem meg, hogy horvát népnévvvel keletkezett elnevezést a három dél-dunántúli megye földrajzinév-anyagában csak négyet találtam. Ezek a következők: **Barcs**:

246/40. *Horvát sarok* : *Nagyhid utca* [*Nagyhid u*] Az adatközlők szerint horvátok lakta utca volt. – **Istvándi**: 243/31. *Horvát-szántás* Mf. S. sz. A dűlöt mély fekvése miatt a horvátoktól tanult, sajátos árkolószántással művelték (SMFN. 804, 811). – **Pécs**: 134/3598. n. *Kroaten Vize* 'Kroaten Wiesen' [... K12: *Krabaten Wiesen*; r P: *Horvát dűlő*; sz P: *Horvát föld* K9: *Kroatenwiesen*] S. r. Régen horvát anyanyelvűek voltak a tulajdonosai (BMFN. I. 804). – **Nagyhajmás**: 2/57. *Horvát-högy* : n. *Krovatiskeperih* 'Kroatisches Gebirge' : szh. *Hrvatszka brda* 'Hrvatsko brdo' [...] D. sz. sző. A szőlő kipusztulóban. Régen a falu horvát nyelvű lakói bírták (BMFN. II. 45). *Szlovén (vend)* népnévvel keletkezett földrajzi névre viszont egyetlen névadat sem fordul elő. Ez azzal magyarázható, hogy csupán Somogy néhány községébe települtek be vendek, akik általában magyar és horvát lakossággal éltek együtt, nem vándoroltak el onnan, és többségük viszonylag hamar elmagyarosodott.

Az ide tartozó adatok csekély száma nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy a hazánkba települt horvát lakosság – a török hódoltság korában, majd a Rákóczi-szabadságharc idején is a katonáskodó szerbekhez viszonyítva – a különböző csatározásokban alig vállalt szerepet. A horvátokra egyáltalán nem volt jellemző sem a hazánkon belüli elvándorlás, sem a Dráván túlra való visszaköltözés. Életmódjuk egészen más volt, mint a katonai összecsapásokban gyakran részt vevő szerbeké, akiknek mindennapjaikról, életkörülményeiről Szilágyi Mihály kiváló munkájában a következőket írja: (a szerbek) „azok a <kóbor jövevények>, akiknek nincs jobágytelkük; hevenyészett kunyhókban és faviskókban élnek, azaz állandó lakhelyük nincs; egyszerűen pásztorkodó és kóbor jövevények ezek a rácok” (1983: 53). Két Tolna megyei falu egy-egy földrajzinév-adatahoz kapcsolódóan a következő, a rácok lakáskörülményeire való utalás, néphagyomány őrződött meg: **Diósberény**: 25/107. *Rác-temető* : n. *Rákipfl* [*C. Ratzengipfl* K. *Rácztemető* P. *Raitzen Gipfl*; *Rácztemető*] Lejtős, sz. P. „itt hajdan Rácok laktak föld kunyhókban”. – **Györköny**: 36/121. n. *Rácelóh* [...] Ds. p. sz. A néphagyomány szerint a földbe vajt üregekben egykor rácok laktak (TMFN. 142, 195).

B) A horvát és/vagy szerb nyelvű helynevek vizsgálata

1. Az egy- és többnyelvű földrajzi nevek gyakorisága Baranyában

1.1. A százötven évig tartó török hódoltságnak – különböző következményei mellett – jelentős szerepe volt abban, hogy nagy számban németek és részben délszláv népcsoportok települtek Magyarországra. Ez azzal járhatott, hogy az újratelepült helységekben az esetenként meglévő magyar földrajzi nevek mellé idegen (leginkább német és/vagy déli szláv) nyelvű elnevezések keletkeztek. Ezekben a más-más nyelvű helyi közösségekben például háromnyelvűség alakult ki, és ez még a múlt század második felében végzett helynévgyűjtés idején is megvolt.

A német nyelvterület különböző tájegységeiről a Dél-Dunántúlra bevándorolt lakosság földrajzi neveit gyűjtve feltűnt, hogy – a minden egyes településen meglévő magyar bel- és külterületi elnevezések mellett – leggyakrabban német és/

vagy déli szláv nyelvű elnevezések fordulnak elő. Főleg Baranya névanyagában találtam sok példát a többnyelvű helynevekre. Ez természetesen nemcsak a szakembereknek tűnik föl, hanem azoknak is, akik érdeklődőként lapoznak bele a baranyai névtárakba. A kiváló nyelvészként és néprajzusként egyaránt ismert Penavin Olga elismeréssel szolt a közzetevők munkájáról, amellyel sikerült megmenteniük a Baranya megyei nemzetiségek sokszínű, értékes földrajzinév-kincsét. Erről, valamint a bel- és külterület elnevezések ismeretének és használatának kérdésköréről a következőket fogalmazta meg: „Hála a névanyag közzetevőinek, Baranya megyéről, e többnemzetiségű megyéről igazán valós képet adtak a névhasználatot illetően, hisz az évszázados együttélés eredményeként e nemzetiségek szokásaival is átszőtt, kölcsönösen egymásra ható környezetben a kultúrának ebben az ágában is tudomásul kell vennünk, sőt meg kell mentenünk a teljességre törekedve az itt élő németek, szerbek, horvátok, bunyevácok, sokácok, cigányok élőnyelvi, leginkább nyelvjárási alakokat megőrző illetve továbbadó névhasználatát. Ami a nevek életét illeti, természetesen nem minden délszláv eredetű község őrizte meg egyforma mértékben az egyes tájegységekre, tájékozódási pontokra, létesítményekre vonatkozó hajdani neveket. Van ahol még élnek, használatosak e nevek” (1989: 54). Ez is arra ösztönzött, hogy hasznos lenne a különböző nyelvű földrajzi nevek előfordulásáról összesítést készíteni.

Mivel a többnyelvűségekre a kétkötetes Baranya megyei névgyűjteményben fordul elő sok adat, ezért célszerűnek látszott ezeket táblázatszerűen összesíteni. Minden egyes falu és város helyneveit egy-, két- vagy többnyelvűség szempontjából megszámláltam, és a kapott adatokat járasonként mutatom be, mégpedig abban a sorrendben, ahogy azok a baranyai földrajzinév-kiadványokban előfordulnak. Itt említem meg, hogy az egyes településeket és helyneveiket dolgozatomban természetesen mindenütt a baranyai névkötetekben található régebbi járási felosztás szerint vettem figyelembe. Az összesítéssel kapott számadatokat egyébként a Dél-Dunántúlra betelepült németek földrajzi neveit vizsgálva egy nemrég megjelent írásomban már közzétettem. Egy másik táblázatban a kétkötetes Baranya megyei helynévkiadványban található bel- és külterületi nevek különböző nyelvek szerinti előfordulását összesítettem (vö. Szabó 1913: 155–72; 342–55; 462–80; 2014: 1–24). A szóban forgó adatoknak ebben a dolgozatomban való táblázatszerű, újbóli bemutatását a déli szláv (főleg a horvát és szerb) nyelvű földrajzi nevek vizsgálata szempontjából tekintem fontosnak.

	Egy-	Két-	Három-	Négy-	Öt- és hatnyelvű	Összesen
A Sásdi járásban:	28	32	2	–	–	62
A Szigetvári járásban:	37	8	1	–	–	46
A Pécsi járásban:	43	32	7	–	–	82
A Mohácsi járásban:	19	20	3	2	2	46
A Siklósi járásban:	66	15	3	–	–	84
Baranya megyében összesen:						320

A fenti táblázatból jól kitűnik, hogy a többnyelvű földrajzi nevekre a legtöbb példa a Mohácsi járás településeinek névanyagában fordul elő. Érvényes ez a különböző

idegen (pl. német, horvát, szerb és cigány) nyelvű bel- és külterületi elnevezésekre is. Ebben a járásában nincs olyan helység, ahol csak magyar nyelvű földrajzi nevek lennének. Ez alól nem számít kivételnek még Homorúd sem, amely 1952-ben Kölked és Mohács határrészeiből alakult önálló községgé (vö. FNESz. I: 604), helynevei között ugyanis néhány idegen eredetű is előfordul. Ilyenek például a következők: 221/179. *Lěszkovác* : szh. *Lěszkovac* 'Ljeskovac' S. sz. 221/301. *Siroka bara*: szh. *Siroka bara* 'Siroka bara' : szh. *Siroka Plazovica* 'Úsztató' [K6: *Siroka Bára (Széles tó)...*] Mf. r. l. lóp. Tavasszal víz borítja. Régebben tó volt itt. 221/343. *Kis-Glibovica* [F 4: *Glibovicza*; Vf] Mo. nádas. Tavasszal tóvá szélesedik. A név a szh. *glibavica* 'mocsár' szóval van kapcsolatban. 221/357. *Věrpoja-zátony* : *Věrpoja* : szh. *Vrpoja* [*Verpolyai-zátony*] Zátony, A Duna holtága (BMFN. II. 399, 402–3).

1.2. A Mohácsi járás földrajzinév-anyaga abban is különbözik a többi baranyai járásétól, hogy a háromnyelvű névadatok száma itt kissé meghaladja a kétnyelvűekét. Ez azzal függhet össze, hogy ebben a járásban – miként az itteni helységek népességtörténeti összefoglalóiból jól kiviláglik – a törökök kiűzése után többnemzetiségű néprészlegek települtek meg. Miután elvégeztem annak összegzését is, hogy Baranya megyében a magyar helynevek mellett hány község és város földrajzi nevei között fordulnak elő horvát és/vagy szerb, továbbá más idegen nyelvű bel- és külterületi nevek, az egyes járások szerint az alábbi adatokat kaptam:

	Német	Horvát vagy szerb	Cigány	Szlovák nyelvű
A Sásdi járásban:	33	2	–	–
A Szigetvári járásban:	9	1	–	–
A Pécsi járásban:	27	16	–	–
A Mohácsi járásban:	45	23	6	2
A Siklói járásban:	10	9	–	–
Baranya megyében összesen:	124	51	6	2

Baranya megye települései nagyobb részének földrajzi nevei természetesen egy-nyelvűek, vagyis csak magyar bel- és külterületi elnevezések fordulnak elő. A német, délszláv és más népek bevándorlása és az általuk kialakított saját nyelvű földrajzinév-adás következtében viszont Baranya markánsan különbözik más megyéktől abban, hogy a baranyai településeken például ugyanazon objektumnak, földrajzi alakulatnak, tájrésznek a megnevezésére három-, ritkábban négy- vagy ötnyelvű helynevek is használatosak voltak. A kétkötetes Baranya megyei névgyűjtemény 320 község és város helyneveit tartalmazza. Közülük 175 településen csak magyar nyelvű bel- és külterületi nevek fordulnak elő, 145 helységben pedig idegen nyelvű (leggyakrabban német és déli szláv, ritkábban jiddis, néhány esetben cigány és elvétve pedig szlovák) névváltozatok is találhatóak. A továbbiakban a horvát és szerb nyelvű földrajzi nevek előfordulásával foglalkozom részletesebben.

2. Horvát és szerb nyelvű helynevek előfordulása a Dél-Dunántúlon

2.1. A délszlávok (főképpen a szerbek) Magyarországra vándorlásának, amint arról már szó esett, nemcsak a *rác* népnévvel keletkezett néhány helységnévben maradt nyoma, hanem igen sok bel- és külterületi névben is, mégpedig természetesen azokban a falvakban és városokban, amelyeknek horvát és/vagy szerb lakói anyanyelvükön alakították ki földrajzi neveiket, majd pedig évszázadokon keresztül használták őket. Bizonyos esetekben a velük együtt élő magyar és/vagy német nyelvű helyi közösségek átvették tőlük, és körülbelül az 1970-es, 1980-as évek végéig megőrizték őket. A két- vagy többnyelvű helyi lakosság évszázadokon át tartó együttélése – attól függően, hogy a különböző nemzetiségek milyen létszámban és mennyi ideig maradtak ugyanabban a helységben más nyelvű lakosokkal, ugyanis például a szerbek egy része olykor elvándorolt, idővel pedig visszaköltözött – főképpen Baranya megyében a földrajzi neveknek nyelviségük és használatuk szerint több típusát alakította ki.

2.2. Minthogy a Sarosács-féle etnikai felosztást jónak tartom, és mivel Baranyába megyébe délszlávok (horvátok és szerbek) egyaránt jelentős számban települtek be, ezért a nyelvészeti szempontból kiválasztott bel- és külterületi neveket nagyrészt az ő csoportosítását alapul véve mutatom be (l. részletesebben 1973: 369–70). Mindehhez azt szeretném hozzátenni, hogy a horvátok etnikai csoportosítása igen jól sikerült, a *Mohács és térsége* fejezetbe került szerb helységek besorolásáról azonban úgy véltem, hogy azon több okból is változtatni kellene. A módosítások, változtatások elvi alapjaként az érintett települések földrajzi elhelyezkedésének, népesedéstörténetének, nyelviségének és földrajzi neveihez kapcsolódó néphagyományoknak az együttes figyelembevételét tartom célszerűnek. Nem vagyok ugyan néprajzos, hanem olyan nyelvjárás-kutató, aki egyetemi hallgató kora óta, nyelvészeti vizsgálódásainak kezdetétől az etnográfia iránt érdeklődik, és nyelvjárási és névtani munkáiban lehetőleg a néprajztudomány szempontjait, kívánalmait, amennyire mód van rá, igyekszik figyelembe venni. Módosításaim, változtatásaim szempontjait Sarosács György nevéhez fűződő etnikai csoportoknak a szerbek lakta *Mohács és térsége* címmel jelzett fejezetében fejtem majd ki részletesebben.

A más megyék területén élő délszláv néprajzi csoportok (pl. a bunyevácok, bácskai sokácok, muraközi horvátok, rác-horvátok, a Békés–Csongrád, továbbá a Pest és környéke szerb néprészlegeinek) földrajzi neveit természetesen kihagytam dolgozatomból. Figyelembe vettem vizsgálódásaimban viszont azokat a falvakat és városokat, amelyek a Sarosács-féle csoportosításban ugyan nem szerepelnek, de a baranyai kötetekben lévő népességtörténeti összefoglalóikból egyértelműen kitűnt, hogy a szóban forgó helységeknek hosszabb-rövidebb ideig délszláv lakosai is voltak, ennek következtében horvát és/vagy szerb nyelvű földrajzi nevei maradtak fenn.

Annak megítélésében, hogy a török hódoltság korától, majd az azt követő délszláv betelepülések során milyen irányú népmozgások (beköltözések vagy elvándorlások) mentek végbe, nagy segítséget jelentett számomra az a körülmény,

hogy a baranyai helynévtárakban – más megyei és járási földrajzinév-kiadványoktól eltérően – minden egyes község és város népességtörténetéről kitűnő összefoglalások találhatók. Ezek a településtörténeti áttekintések – véleményem szerint – kellően részletes magyarázatot adnak arra, hogy milyen okokból alakultak ki jó néhány baranyai helységben különböző nyelvű földrajzi nevek. Ezért tartottam fontosnak, hogy a két- vagy többnyelvű példaanyag bemutatása előtt a baranyai névkötetektől településenként tömör összefoglalást is közöljek. Itt jegyzem meg, hogy azon esetekben, ha bizonyos települések földrajzi nevei között sok horvát vagy szerb elnevezés található, akkor ezekből csupán néhányat mutatok be, mégpedig megyénként, etnikai csoportonként, azokon belül az egyes települések betűrendjében.

Baranya megye

1. A Sarosác-z-féle horvát etnikai csoportokba sorolt települések helynevei

Horvátok

A *Magyar néprajzi lexikon* a DNy-i délszláv szomszédunkról és etnikai csoportjaikról például a következőket jegyzi meg: „A mai Mo.-on élő, déli szláv nyelvet beszélő lakosságot a jól elkülönülő *szerbek* és *szlovének* kivételével általában horvát etnikumúnak tartják, jóllehet etnikai csoportjuk eredete még nem pontosan tisztázott” (2. 1979: 583). Ezt követően pedig – a *bunyevecok*tól a *Dráva menti horvátokig* – 7 nagyobb etnikai csoportjukat sorolja föl (MNL. 2. 1979: 583–4). Mivel írásomban olyan Somogy megyei falvak helyneveivel is foglalkozom, amelyek között – a magyar elnevezés mellett – horvát nyelvűek is előfordulnak, ezért a példák bemutatásában a Sarosác-z György kidolgozta etnikai csoportosítást követem.

Sokácok

A *sokácok* hazánkba kerüléséről a MNL.-ban a következő összefoglalást találjuk: „horvát etnikai csoport. Valószínű, hogy korábbi hazájukat, Boszniát és Hercegovinát a 16–17. sz.-ban hagyták el. Részben az oszmán-törökök telepítették őket katonai megfontolásból, részben maguk menekültek a török elnyomás elől északabbra. Ma Baranyában, Szlavóniában és a Bácskában élnek. A mai Mo.-on Baranya megye mohácsi, pécsi, siklósi és Bács-Kiskun megye bajai járásában laknak a magyarokkal vegyesen” (4. 1981: 463). A Baranya megyébe települt *sokácok* helyneveiből – az ottani etnikai alcsoportok szerint – az alábbiakban mutatok be példákat.

Mohácsi sokácok

Mohács: *Mohács* : n. *Mohacs* : n. *Mohuacs* : n. *Mohács* 'Mohatsch' : j. *Mohacs* 'Mohatsch' : szh. *Mohacs* 'Mohač' : szh. *Muvács* : szlk. *Mohacs* 'Mohač' : c. *Mohacs* [...] A török hódoltság alatt lakott helység volt. Népesége ezalatt valószínűleg többször is kicserélődött. A hódoltság végén Mohács városban főleg református magyarok és görögkeleti délszlávok (rácok), a már a város belterületét alkotó egykori Kismohácson pedig ugyancsak magyarok (valószínűleg főleg római katolikus vallásúak) éltek. A hódoltság után ezek mellé települtek katolikus délszlávok (sokácok) és a 18. század legelejétől kezdve németek. A város népesége a későbbi betelepülésekkel számottevően gyarapodott. [...] 1930-ban 13 095 fő vallotta magát magyar, 1920 német, 12 tót, 18 oláh, 110 horvát, 135 szerb, 2049 sokác, 30 egyéb anyanyelvűnek. [...] 223/202. *Sokac rév* : [...] szh. *Szkëla* 'Skela' : szh. *Sokacka szkëla* 'Šokacka skela' : szh. *Gornya szkëla* 'Gornja skela' [...] A sokácok évszázados révátkelőhelye. A múlt században dereglyével, komppal (evezővel hajtották, „léntázták”) állatot, kocsit, később csak személyt, terményt szállítottak a Csingilingi csárdáig. 1954 k. megszűnt. 223/242. *Hosszi utca* : *Sokac utca* : *Tisza utca* : *Hosszu utca* : n. *Lankassz* 'Langgasse' : n. *Krovotekassz* 'Kroatengasse' : j. *Lange Gassz* 'Lange Gasse' : szh. *Sokacki szokak* 'Šokački sokak' : szh. *Dugácski szokak* 'Dugački sokak' : c. *Sokacicki vulica* : 'sokác utca' : mc. *Dasziki utca* 'ua.' : rc. *Ulyice sokaciluj* 'ua.' : c. *Lungo(j) vulica* 'hosszú utca' : mc. *Dugi utca* 'ua.' : rc. *Ulica lunga* 'ua.' [...] U. szokatlan hosszúságáról és lakóiról. 223/259. *Püspök-templom* : *Sokac-templom* : *Külvárosi-templom* : *Püspöki* : n. *Pisoufkhierih* 'Bischofkirche' : n. *Krovotekhierih* 'Kroatenkirche' [...] szh. *Biszkupova c(ë)rkva* 'Biskupova crkva' : c. *Sokacicko khangéri* 'sokác templom' [...] É. műemlék. Mohács legrégebb és legművészebb temploma. 223/263. *Sokac-város* : *Sokác-negyed* : n. *Krovote Stott* 'Kroatenstadt' [...] szh. *Sokacski grád* 'Šokački grad' : szh. *Sokadija* 'Šokadija' : c. *Sokacicko fóro* 'sokác város' [...] Vr. a sokác és horvát agrárnépeség ide települt. 223/268. *Külvárosi iskola* : *Gója utcai iskola* : n. *Krovotesull* 'Kroatenschule' : j. *Horvátn Súl* 'Horvatenschule' : szh. : *Sokacska skóla* 'Šokačka škola' : szh. *Skula u Gólya szokáku* 'Škola u Rodin Sokaku' : c. *Sokacicki iskola* : mc. *Dasziki iskola* : rc. *Iskulö dö sokác* : rc. *Iskule sokaculuj* 'sokác iskola' [...] É. 1816–48-ig német tanítási nyelvű, a Német utcai németek tartják fenn. A 30-as években két tantermes. 1848-tól magyarul is tanítanak. Az 1870-es években magyar és sokác a négy tantermessé bővült iskola nyelve. Az 1880-as évektől magyar tannyelvű, a megszállás alatt a sokácok részére ismét sokác, azóta magyar. 1926-ban növendékeinek 60%-a sokác. 223/301. *Sokac kör* : *Táncsics Klub* : n. *Krovotis Lëzefrain* 'Kroatisches Leseverein' : szh. *Sokacska csitaónica* 'Šokačka čitaonica' [...] É. klub 1970-től. 1937-ben épült a sokác-kör székházaként. – A sokác olvasókör 1905-ben alakult. 223/339. *Vënécia* n., j. *Venécia* 'Venetien, Venedig' : szh. *Vënëcija* 'Venecija' : c., mc., rc. *Vënëcia* 'ua.' [...] Vr. Mf. Szegény sokácok, majd németek lakták. – A. sz. a név vizenyősségre vall. – Valószínűleg a török defterekben feltüntetett hn. hagyományozódott át. 223/648. *Planina* : n. *Cselí* : n. *Csali* 'Tschelin' : szh. *Planina* 'Planina' [K6/d: *Planina-Földje*, *Planina-földök*; *mohácsiaknak szőlője vagon rajta*...] Dt, Fs,

sz, szó. – A. sz. az 1848-as időkben főként a sokácoké volt. – Erre vall a szh. név 'hegy, hegység' is. – **Mohácsi-sziget:** 223/899. *Zábnyák : Békás-tó* : szh. *Zsábnyák* 'Žabnjak' [...] Mf. sz. régebben hosszan elnyúló 'békás tó, ingovány'. Ezt jelenti a szh. név is. 223/911. *Főső-zátony : Horti-zátony : Szabadság-zátony : Felső-zátony* : n. *Ofu haufe* 'Obere Haufen' : j. *Ejber Zamdbank* 'Obere Sandbank' : szh. *Vélíki-zátony* 'Veliki prud' : szh. *Sokacski prud* 'Šokački prud' : *Prúd* 'Prud' : c. *Opruno zátonyi* : mc. *Upruno zátonyi* : rc. *Zátonyu dö szusz* 'felső zátony' [...] Korábban a sokácoké volt: 'sokác zátony'. 223/1316. *Sokac-Malád* : szh. *Sokacski Malád* 'Šakački Malad' [...] Sokacok tulajdona volt (BMFN. II. 413, 438–9, 440–1, 445, 448–9, 476, 496, 497, 511).

Falusi sokácok

Belvárdgyula: *Bělvárdgyula : Bělvárd : Bévárd* : szh. *Bělvár* : szh. *Gyulbër* [...] A 17. század végén a környező falvakból magyarokat telepített ide az uraság, továbbá rácokat és horvátokat. A Rákóczi-szabadságharc óta magyarok és horvátok élnek itt. A múlt század elejétől volt néhány német lakosa is. 1920-ban 387 magyar, 51 német, 1 tót, 222 horvát és 3 szerb anyanyelvű lakosa volt. [...] 175/8. *Köz* : szh. *Szurduk* 'Surduk'; 175/31. *Középső : Közép-dülő* : szh. *Polovinya lénija* : szh. *Srědnja lénija* [...] A *Polovina* és *Srednja lénija* 'közép(ső) lénia't jelent. 175/54. *Nadrág-völgy* : szh. *Bereg* 'Berek' [K12: *Hegyhát*] Vö. e. A domb és a sík terület találkozási pontja. Kétfelé ágazik, mint a *nadrág*. 175/62. *Nádas* : szh. *Trszka* 'Trska' [K12: *Nádas*] S. sz. A *trszka* jelentése 'nád(as)'. 175/65. *Kenderföld* : szh. *Kudilyistyě* 'Kudeljište' [K12: *Kenderföld*] S. sz. 175/80. *Somos ajja* : szh. *Pod drinyě* 'Pod drinje' [...] A *Pod drinje* jelentése 'Somos alja'. 175/84. *Diás* : *Diós* : szh. *Orásjě* 'Orašje' [...] Diófás hely volt – **Birján:** *Birján : Berán* : szh. *Birjan* [...] A török hódoltság végére elnéptelenedett. 1694-től Boszniából érkező katolikus telepesek népesítették be. [...] A múlt század közepétől kezdett magyar majd német ajkú lakosság nagyobb számban megtelepedni. A század végére a nem magyar ajkúak között mindinkább terjedt a magyar nyelv ismerete. 1930-ban 319 magyar, 86 német, 1 tót, 83 sokác és 10 egyéb anyanyelvűt írtak össze. [...] 164/3. *Községi kut* : szh. *Szělszki bunar* 'Selski bunar' Kút. 164/23. *Zóva* : szh. *Zóva : Zově* 'Zove' [...] A *Zova* jelentése 'bodza, bodzás'. 164/35. *Szent László kolostor* : szh. *Zidině* 'Zidine' [...] É. romjai. 164/48. *Cěrina-szóló* : szh. *Vělíka Cěrina* 'Velika Cerina' [...] A *Vělíka Cerina* jelentése 'Nagy cser(erdő)'. 164/65. *Hěgyi-dülő : Běrdó* : szh. *Brdo* [...] Men. gy. – **Lothárd:** *Lotárd : Lothárd* : szh. *Lotar* [...] Több telepedési kísérlet után a Rákóczi-szabadságharc elmúltával népesedett be horvát (sokác) lakókkal. A múlt század elejétől magyarok lakták, és kevés német is élt itt. [...] 1930-ban 357 magyar, 8 német, 124 horvát és egyéb anyanyelvű lakosa volt. [...] 163/1. *Felső utca* : szh. *Górnyi kraj* 'Gornji kraj' [*Kossuth Lajos u*] U. 163/12. *Torony* : *Harangláb* : szh. *Tóranj* 'Toranj' : szh. *Zvonik* [*Harangláb*] É. A faluban nincs templom. 163/22. *Cěrina* : szh. *Cěrina* 'Cerina' [K8: *Czerina*] [...] A *Cerina* jelentése: 'cserfás'. Talajforgatáskor tuskókat találtak itt. 163/35. *Kucsěrina* : szh. *Kutyěrina* 'Kučerina' [...] A *Kučerina*

jelentése 'ház(hely)'-re utal. 163/43. *Susnyár* : szh. *Susnyar* 'Susnjar' [...] A *susnjar* jelentése 'cserjés, bozótos'. 163/71. *Alsó-rétek* : szh. *Dólnya livada* 'Dolnja livada' [K8: *Alsó rétek ... P. Alsó rét*] S. r. – **Magyarsarlós**: *Sóros* : *Magyarsóros* : *Sáros* : *Sarlós* : *Magyarsarlós* : szh. *Saros* [...] A török hódoltság alatt valószínűleg folyamatosan lakott falu volt. Magyar lakossága mellé a 18. század elejétől sokácok költöztek. A század második felére már a délszlávok tették ki a falu lakóinak többségét. A század végén kezdtek németek is ideköltözni; a magyarok száma ezután mind jobban fogyott. [...] 1930-ban 126 magyar, 188 német, 296 sokác és 2 egyéb anyanyelvű lakosa volt. 1970-ben 47 magyar, 136 német és 209 délszláv élt itt. [...] 143/4. *Fölső sor* : szh. *Gornji kraj* 'Gornji kraj' Fr. A falu magasabban fekvő része. Ide főleg a módosabb gazdák építkeztek. – A. sz. itt emberi csontokat és sírokat találtak. 143/22. *Loncsár* : szh. *Loncsar* 'Lončar' [K12: ~] Ds. sz. Jelentése: 'fazekas'. – A. sz. régen a fazekasok innen szereztek be az agyagot. 143/59. *Kërcsëvina* : szh. *Krcsëvinë* 'Krčevine' Ds, sz. Jelentése: 'irtás'. 143/71. *Cërina* : szh. *Cërinë* 'Cerina' Ds. e. sz. Jelentése 'csererdő' – **Nagykozár**: *Nagykozár* : *Kozár* : n. *Kózár* : szh. *Veliki Kozar* : *Bana Kozar* : *Kozar* [...] A török hódoltság alatt elnéptelenedett. A 17. század végén rácok laktak itt. A század legutolsó éveiben valószínűleg ismét pusztává lett. 1710 körül kezdett újból benépesedni: katolikus délszláv többség mellett néhány magyar is letelepedett itt. A 18. század közepén jelentek meg a faluban az első német anyanyelvűek. [...] 1930-ban 144 magyar, 462 német, 1 horvát, 394 sokác és 2 egyéb anyanyelvű lakosa volt. [...] 139/4. *Némöt vég* : n. *Bugáder Kásze* 'Bogader Gasse' : szh. *Svábszki kráj* 'Svabski kraj' [*Bogádi u*] U. A 19. században betelepült német családok laktak itt. 139/24. *Homokos* : n. *Sántfeld* 'Sandfeld' : szh. *Pjészak* 'Piesak' [K 8: *Kid Piesák* K8: *Kod Orája* K9: *Piesko...* P: *Pisok*] S. sz. 139/26. *Csuprica* : n. *Csupricá* : n. *Stëtis veg* 'Stadtischer Veg' : szh. *Pëcsujszki put* 'Pečujszki put' : szh. *Csuprjica* 'Čuprjica' Híd. 139/29. *Rasztina* : n. *Tófel* 'Tafel' : szh. *Rasztina* 'Hrastina' [K8: *Rasztina*; I, *Zarasztinom*, *Zarastinom ...* P: *Rastina*] S. sz. – A. sz. itt régen tölgyes erdő volt. 139/44. *Téglaégető* : n. *Cigelófe* 'Ziegelofen' : szh. *Ciglana* 'Ciglana' É. Kb. 30 éve működik. 139/72. *Dolina* : n. *Doliná*: szh. *Dolina* 'Dolina' [...] Vö. sz. szö. e. – **Olasz**: *Olasz* : n. *Allasz* : szh. *Olasz* [...] 1718 körül katolikus délszláv lakosság költözött ide; 1722–1723-ban pedig németek telepedtek itt le. Ez utóbbiak rövidesen elhagyták a helységet. A 18. század második felében délszlávok éltek itt, majd a század végén ismét megjelent a némettség. A múlt század folyamán a német ajkúak arányszáma nőtt, és a század végére 60% fölé emelkedett. A délszlávoké ekkor 30% körül mozgott. A magyar anyanyelvűek száma a múlt század utolsó negyedétől lassan növekedett. Az első világháború után a délszlávok egy része Jugoszláviába optált. 1930-ban 55 magyar, 377 német, 1 horvát és 162 bunyevac, illetve sokác anyanyelvű élt itt. [...] 156/13. *Főső utca* : *Fő utca* : *Hitel utca* : n. *Óverkosze* 'Obere Gasse' : szh. *Górnyi put* [...] A falu leghosszabb utcája. Az utca végén OTP-hitelre épült házak vannak. 156/35. *Grabina* : szh. *Grabina* [...] A K6 szerint: „Hidoriak szőlője, most 1733-ban az uraság erdeje volt”. A szh. *grabov* 'gyertyánfa, gyertyánerdő' főnévvel hozható kapcsolatba a név. 156/55. szh. *Prëkotu mëkovë* [K3, 8, 9: ~] S. sz. 156/79. szh. *Dolina*; 156/95. *Vörös-istálló* : n. *Ródestal* 'Rotestall' : szh. *Crvëna stála*;

156/121. n. *Strósztajl* 'Straßeteil': szh. *Druma lini* (BMFN. I. 822–5, 842–5, 910, 912–3, 941, 943–4, 945, 947–8, 995–8). – **Erdősmárok:** *Márok* : *Erdősmárok* : n. *Márok* 'Bischofsmarok' : szh. *Pispëkmárok* : szh. *Ērdismárok* [...] A 16. század végétől rácok lakták. A felszabadító háborúk idején ismét puszta volt. 1720-ban horvátok népesítették be. 1760 körül kezdtek német ajkúak itt letelepedni. A múlt század közepén a német és horvát lakosság arányszáma 50-50% volt. A század második felében a németiség száma emelkedett, a horvátoké fogyott, és megjelentek a faluban a magyar anyanyelvűek is. 1930-ban 51 magyar, 379 német, 50 horvát és 25 sokác anyanyelvű lakosa volt. [...] 209/1. n. *Kënszrü* 'Gansruhe' : szh. *Gústÿë* [...] Libalegelő a falu É-i végén. 209/10. *Bót* : n. *Ksëft* 'Geschäft' : szh. *Dutyán* 209/41. *Trëpplacc* : n. *Trëpplacc* 'Tretplatz' : szh. *Guvnístyë* 'cséplőhely' [K8: *Tretplatz*] S. sz. I. Korábban közös szérű, cséplőhely. 209/56. *Vësplacc* 'Wäschplatz' : szh. *Pralistyë* 'mosóhely' Régebben a horvát asszonyok itt mosták, sulykolták a fehérneműt. 209/59. *Kendërföld* : n. *Haneftfëld* 'Hanffeld' : szh. *Kudilistyë* [K9: *Hanfstück*...] S, sz. 209/68. *Krëcsëvinya* : *Bozót-föld* : n. *Krcsëvina* : n. *Ausrottfëld* 'Ausrottfeld' : szh. *Krcsëvina* 'irtásföld' [...] Korábban erdő lehetett, innen a neve. – **Kátoly:** *Kátój* : *Kátol* : n. *Khatol* 'Katol' : szh. *Kátoly* [...] A török hódoltság végén katolikus délszlávok (sokácok) éltek itt. Sokác lakossága mellé 1780 körül németek, a múlt század első felében pedig magyarok kezdtek letelepedni. 1930-ban 163 magyar, 341 német és 237 sokác anyanyelvű élt itt. [...] 1970-ben 72 magyar, 115 német és 363 délszláv lakta. [...] 208/3. *Patak* : n. *Króve* 'Graben' : szh. *Patok* [P. *Réka*] Vf – P. sz. „meleg forrású patak”. 208/39. *Nádas-dűlő* : szh. *Gornÿë polyë* 'felső mező'. 208/95. szh. *Dolnyë polyë* 'alsó mező'. 208/102. *Zártkert* : szh. *Novi szád* 'új szőlők' [...] Itt voltak az újabb telepítésű szőlők. 208/108. *Régi templom* : n. *Alt Kierih* : szh. *Sztára crkva*. 208/116. n. *Húdvát* 'Hutweide' : szh. *Pasnyik* 'legelő' : szh. *Suma* 'erdő' [K8: *Suma*] Os. Ds. e. I. korábban legelő. – **Lánycsók:** *Lánycsók* : n. *Lanycsuk* : szh. *Lancsuk* [...] A 17. század végén rövid időre valószínűleg lakott volt; délszlávok éltek itt. Ezt követően 1711-ig lakatlan. Ekkor rácok népesítették be. 1752–1767 között magyarok, németek és horvátok költöztek ide. A múlt század közepén a falu népességének kb. 60%-át németek, 16%-át horvátok és 12-12%-át magyarok, illetve szerbek tették ki. Ezt követően a szerbek igen lassú ütemben fogytak; az első világháború után pedig kb. 120 fő Jugoszláviába optált. [...] 1930-ban 498 magyar, 1611 német, 43 horvát, 8 szerb és 10 egyéb anyanyelvű élt a faluban. [...] 216/1. *Magyar sor* : n. *Ungristurf* 'Ungarisches Dorf' : szh. *Magyarski kraj* 'Magyarski kraj' [...] Régebben csak magyarok lakták. 216/7. *Némët utca* : n. *Tajcs Kasze* 'Deutsche Gasse' : szh. *Svapszka ulica* 'Švapska ulica' [Dózsa György u K16: *Német utcza*] U. 216/12. *Rác utca* : *Szerb utca* : n. *Rácis Kasze* 'Raizische Gasse' : szh. *Szrpszka ulica* 'Srpska ulica' [Kossuth Lajos u K16: *Rác utca*] U. Itt szerbek laktak. 216/13. *Rác templom* : *Rác iskola* E. Jelenleg lakóépület. Korábban ez volt a szerbek temploma és iskolája. 216/87. *Kendëres* : n. *Hanftól* 'Hanftal' : szh. *Konoplistyë* 'Konopljište' [...] S. sz. 216/92. [K8: *Sirokko*, *Siroko rét*, *Siroka*; r ...] A *siroka* szh. nyelvi jelentése 'széles'. [...] S. sz. – **Maráza:** *Mráza* : *Maráza* : n. *Maráze* 'Marase' : szh. *Maráza* [...] A török hódoltság alatt elnéptelenedett. 1720-ban katolikus délszláv (sokác), 1730 körül német telepesek kezd-

ték benépesíteni. A magyarok a múlt század második felében érkeztek ide. Ezzel egy időben kezdődött a sokácok elköltözése. 1930-ban 203 magyar, 386 német és 78 sokác anyanyelvű lakta; 1970-ben 135 magyar, 176 német és 98 délszláv élt itt. [...] 202/5. *Horvát utca* : n. szh. *Krovotis Kasze* 'Kroaten Gasse' : szh. *Sokacska dóla* : szh. *Sokascki kraj* : szh. *Sokacski sokak* U. főként horvát anyanyelvűek lakták. Ide sorolták a Templom u. horvátok lakta végét. 202/11. *Harangláb* : n. *Klakestoukk* 'Glockenstock' : szh. *Zvonik* [...] „az evangélikus magyaroké volt.” 202/51. *Malomárok* : n. *Hájsrëketál Króve* 'Heuschreckenteil Graben' : szh. *Vodënicška gát* [...] Vf, a malmokat hajtotta, a német név pedig eredetére utal. 202/74. *Vájogvető* : n. *Lámeléhe* 'Lehmlöher' : szh. *Lámeloh* 'n. Lehmloch' Gs, I. Valamikor itt készítették a vályogot. – **Monyoród**: *Monyoród* : n. *Munyorout* 'Munerod' : szh. *Minyorod* [...] A török hódoltság alatt is folyamatosan lakott falu volt. A hódoltság végére magyar lakói mellé horvát és sokác telepések költöztek. A falu népessége délszlávva alakult. A 18. század első harmadában kezdődött a németek betelepődése. A múlt század közepére már 50% fölé emelkedett a számuk. 1930-ban 20 magyar, 417 német, 4 horvát és 124 sokác anyanyelvű lakosa volt. 1970-ben 83 magyar, 125 német és 108 délszláv élt itt. [...] 215/1. *Felső-nagyhid* : n. *Hëner Prëke* 'Hintere Brücke' : szh. *Gornja tyuprija* 'felső híd' Híd, köhíd. 215/29. *Régi tégláégető* : n. *Alde Cihlóufe* 'Alter Ziegelofen' : szh. *Sztára ciglana* [...] Rom. 215/40. *Pincesor* : n. *Khëleráje* 'Kellerreihe' : szh. *Goszpodzsko guvno* 'úri szérű' Út, pincesor lakóházakkal vegyesen. A horvát név az egykori uradalmi szérűre emlékeztet. 215/54. *Gorót* : n. *Gorout* : szh. *Gorót* [K8: *Goródi dülő* ... W/1. *Gorót*] [...] – A. sz. horvátul dombot jelent. 215/55. *Konyhakert* : n. *Krunt* 'Grund' szh. *Kudilnyák* 'kenderföld' [K12, W/1: *Hanffelder*] S. sz., konyhakert, korábban kenderföld. – **Versend**: *Versend* : *Vërsënd* : n. *Vësënt* : szh. *Vrsënda* 'Vrsenda' [...] A török hódoltság alatt elnéptelenedett; majd a hódoltság végén katolikus délszlávok (sokácok) éltek itt. A 18. század utolsó harmadában a délszlávok mellé németek telepedtek. A múlt század elejétől éltek itt magyar anyanyelvűek is. Az első világháború után a délszláv lakosság egy része Jugoszláviába optált. [...] A századforduló táján elnéptelenedett, majd az első világháború után népesedett be ismét. 1930-ban külterületével együtt 61 magyar, 603 német, 2 tót, 3 horvát, 362 sokác és 252 cigány anyanyelvű lakosa volt. 1970-ben az 1172 lakosából 321 volt német és 355 délszláv anyanyelvű. [...] 219/16. *Arany János utca* : n. *Hofstël* 'Hofstell' : szh. *Bastyë* 'Bašće' [...] A Hofstell a 'ház mögötti kert, szántót' jelenti; a Bašće 'kerteket' jelent. 219/42. *Nadica* : n. *Nadica Vize* 'Nadica Wiesen' : szh. *Gor livada* 'Gornja livada' : szh. *Nadica* 'Nadica' [...] A Gor(nja) livada jelentése 'felső rét'. 219/56. *Bérföld* : n. *Kvëcsë tol* 'Pflaumental' : szh. *Poszan dól* 'Postan dol' [K8, 12: *Bérföldek*] [...] – A. sz. régen itt sok szilvafa volt. A *Postan dol* jelentése 'silány, sovány, szikes föld'. 219/71. szh. *Sztára guvna* 'Stara guvna' [P. *Staraguvna*] A Stara guvna jelentése 'régiszerűskert'. Régen itt csépelelték a gabonát (BMFN. II. 194–8, 270–1, 273, 275–6, 277, 280–1, 346, 348–9, 351–2, 354, 383–4, 386–7).

A *falusi sokácok*hoz tartozó települések földrajzi helyzetük szerint két tömböt alkotnak. Mohácstól északnyugatra, nyugatra található **Maráza**, **Erdősmárok**, **Kátoly**, **Monyoród**, **Lánycsók** és **Versend**. Közülük Lánycsóknak a *falusi*

sokácokhoz való besorolása szerintem vitatható. Tőlük nyugatra a Pécsi járás területén – Pécestől keletre, délkeletre – fekvő faluk egy *másik tömböt* alkotnak. Ezek a következők: **Nagykozár, Magyarsarlós, Olasz, Lothárd, Birján és Belvárdgyula. Töttös**, amelyet Sarosácz György szintén a *falusi sokácokhoz* sorolt be, több okból is a *szerbek etnikai csoportjába* tartozik. Ennek magyarázatát – a Lánycsókka kapcsolatos észrevételemmel együtt – az alábbiakban részletesen kifejtem.

Lánycsók népesedéstörténete és földrajzinév-anyagának nyelvisége alapján egyaránt úgy gondolom, hogy a *falusi sokácok* csoportjába való besorolása bizonytalan, nem meggyőző. A ’tölgyerdő’ jelentésű *Rasztina* névrész kivételével (vö. 216/74. *Felső-Rasztina*) nemigen van olyan helyneve – legalábbis nem találtam ilyent –, amely egyértelműen horvát eredetű köznévre vezethető vissza. Néhány bel- és külterületi elnevezésből viszont kitűnik, hogy szerbek is laktak a községben. Ilyen adatok például a következők: 216/12. *Rác utca* : *Szerb utca* : n. *Rácis Kasze* ’Raizische Gasse’ : szh. *Szrpszka ulica* ’Srpska ulica’ [*Kossuth Lajos u K16: Rác utca*] U. Itt szerbek laktak. 216/13. *Rác templom* : *Rác iskola* É. Jelenleg lakóépület. Korábban ez volt a szerbek temploma és iskolája. 216/62. *Temető* : *Rác temető* [...] Te (BMFN. II. 352, 354). Továbbá az is megállapítható, hogy a község földrajzi neveihez nem kapcsolódik egyetlen néphagyomány sem, pedig a hagyományörzés a sokác településű helységekre általában jellemző. Mindezek alapján **Lánycsók**nak a *falusi sokácok* etnikai csoportjába való besorolását nem tartom igazán meggyőzőnek, sokkal inkább kétségbe vonhatónak vélem.

Töttös népességtörténetéből kitűnik, hogy a török hódoltság idején elnéptelenedett faluba a 17. század végén az első betelepülők *rácok* (szerbek) voltak. Nemsokára elvándoroltak, 1700 körül azonban visszatértek, később a kurucok elől a Dráván túlra menekültek. A falu „1713-ban kezdett újra benépesedni. Előbb rácok, majd kisebb számban horvátok érkeztek. A 18. század utolsó negyedében **Töttösön** németek telepedtek le. A múlt sz. közepén kezdődött a délszlávok elköltözése. Az 1. világháború után kb. 200 szerb optált Jugoszláviába. A múlt században még kevés magyar anyanyelvű élt itt. A magyarok száma a szerb lakosság kivándorlásával kapcsolatban nőtt meg. 1930-ban 232 magyar, 866 német, 11 horvát és 10 szerb lakosa volt” (BMFN. II. 570). A község településtörténete, az egyes nemzetiségek nyelvhasználatának gyakoriságbeli eltérései és földrajzi neveinek szerb nyelvisége alapján nem sorolható a *falusi sokácokhoz*. Bel- és külterületi neveinek túlnyomó többsége német. Ez olyan nagymértékben jellemző, hogy jó néhány objektumnak csak német megnevezése van. Ilyenek például a következők: 230/53. n. *Cígelóve* ’Ziegelofen’ É. A téglagyár kb. 1975-ig működött. 230/63. n. *Piltstók* ’Bildstock’ Képoszlop. 230/81. n. *Marótföld* ’Marótfeld’ [...] S. sz. *Marótfalva* középkori magyar falu (Györffy 1: 399), a török hódoltság elején elnéptelenedett. A 16. század végén már rácok telepedtek ide. A hódoltság végén ismét pusztává lett. Azóta nem népesedett be. 230/91. n. *Marjúdüner Kraic* ’Máriagyüder Kreuz’ Ke. Itt gyülekezett a Máriagyüdre menő processzió. 230/92. n. *Hófstël* [K8: *Kertvég*] S. sz. k. 230/97. n. *Gëli Sränge* ’Geli-Schranke’ Sorompó az erdőben. 230/119. n. *Hanfrisze* ’Hanfröste’ G. Asott kenderáztatók voltak a gémeskút környékén (BMFN. II. 573–5).

A magyar, horvát és szerb nyelvű helynevek száma a német eredetűekkel összevetve viszonylag kevés, természetesen több példa van a szh. helynevekre is. Ilyenek például a következők: 230/39. *Livádi* : n. *Livada* : szh. *Livada* 'Livada' [...] S, r 230/42. *Loncsár* : n. *Lóncsár* : szh. *Loncsar* 'Lončar' [...] Ds, sz. 230/69. *Saginác* : n. *Sakinac* : szh. *Sakinac* 'Šakinac' [...K12: *Sakinác, Szőnyeges*] Ds, sz. 230/128. *Velika-usztina* : n. *Velika usztina* : szh. *Velika usztina* 'Velika ustina' [...K12: *Velika Usztina, Nagy dombos*] Ds, sz (BMFN.II. 572–3, 575).

Egy-két belterületi név az egykor **Töttösön** lakó szerbek (rácok) és sokácok emlékét is megőrizte. Ezek a következők: 230/10. Szerb templom : n. Race Kirih 'Raizisch Kirche' É. 230/16. Kosut utca : n. Race Kase 'Raizisch Gasse' [Kossuth Lajos u] U. A Kossuth Lajos utca déli része. Régen szerbek lakták. 230/22. Rákóczi utca : n. Sókackase 'Schokatz-Gasse' [Rákóczi u] U. Itt laktak a sokácok. 230/230/71. Szerb temető : n. Ráce Fríthóf 'Raizisch Friedhof' : szh. Grobljē 'Groblje' [K2: Rác Temető...] Te (BMFN: II. 570–5).

A különböző nyelvű földrajzi nevek számát, az egyes nemzetiségek szerinti előfordulási arányokat és a község népesedéstörténetét figyelembe véve azt állapíthatom meg, **Töttös** nem a *falusi sokácokhoz* sorolható, hanem inkább a szerbeknek a *Mohács délnyugati vidéke* alcsoportjához, amelyről már szoltam, és amelyre a helynevekhez fűződő néphagyományok vizsgálata során még visszatérek. Itt jegyzem meg, hogy Barics Ernő a 'puszta, faluhely, falu' jelentésű köznévből keletkezett *Selište* helynévhez kapcsolódóan említette meg, hogy ennek „*Selišće* változata megtalálható az alábbi szerbek lakta településeken is: Bezedek, Lippó, Sárook, Beremend, Véménd, Nagybudmér, Borjád, Töttös községekben” (1989: 22). Ehhez azonban hozzáfűzte azt is, hogy a *Selišće* változat a horvát településeken is megvan. Barics megállapítására főképpen azért hivatkoztam, mert igen figyelemre méltónak tartom, hogy felsorolásában **Töttös** nem a horvát, hanem a szerbek lakta helységek között szerepel.

Dráva menti sokácok

Alsószentmárton: *Szentmárton* : szh. *Szēmartin* [...] A török hódoltság alatt *Szentmárton* falu elnéptelenedett. A Rákóczi-szabadságharc után népesedett be horvát (sokác) lakókkal. A múlt században kezdődött a magyarok, németek, később horvátok és szerbek beköltözése. [...] 1930-ra a horvát (sokác) népesség 2/3 része elhagyta a falut, ugyanakkor megnőtt a magyar anyanyelvűek száma. 1930-ban a faluban 380 magyar, 26 német, 198 horvát és 384 cigány anyanyelvű [...] élt. 1970-ben külterületével együtt 772 magyar, 27 német és 274 horvát lakosa volt. [...] 317/10. szh. *Pod cërik* 'Pod cerik' [...] A név jelentése: 'cser alatt'. 317/18. szh. *Cërno blato* 'Crno blato' [...] Korábban mocsár volt. A név jelentése: 'fekete mocsár'. 317/21. szh. *Jaszënik* 'Jasenik' [...] A név 'kőrisedő' jelentésű. 317/26. szh. *Utrinë* 'Utrina' S. sz. A név 'marhacsapás' jelentésű. 317/27. szh. *Proszjē* 'Proszje' : szh. *Proszia* [K8: *Proszje* P. *Proszia*] S. sz. A név 'kölesföld' jelentésű. 317/33. szh. *Szëlistyë* 'Selišće' [K8,12: *Szelistse* P. *Selistye*] S. sz. A név jelenté-

se: 'faluhely', esetleg 'majorság, szállás'. 317/44. *Ujpuszta* : szh. *Nova pustara* 'Nova pustara' [...] A szh. név 'új puszta' jelentésű. 317/53. *Tót-föld* : *Tótok földje* [Bt: *Tótok földje*] S, sz. Úgy tudják, hogy a Kupuszináról áttelepültek földje volt. – **Beremend**: *Beremend* : *Beremen* : n. *Bermënd* : n. *Permënd* : szh. *Brēmē* [...] A török hódoltság alatt valószínűleg elnéptelenedett. 1700 körül ismét lakott hely volt, délszláv lakossággal. [...] A 18. században r. kat. és g. kel. délszlávok lakták; a század végén kezdtek németek ide telepedni. [...] a múlt század közepétől a magyar anyanyelvűek arányszáma fokozatosan emelkedett. [...] 1930-ban 1577 magyar, 429 német, 18 horvát, 31 szerb, 60 sokác és 5 egyéb anyanyelvű lakosa volt. [...] 320/18. *Szerb utca* : *Rác utca* : *Gatyaszár utca* : n. *Racegasze* 'Raizengasse' [*Jókai Mór u*] U. Régen itt főleg szerbek (rácok) laktak. 320/20. *Rác-temető* : n. *Racefríthóf* 'Raizenfriedhof' [*Bartha Lajos tér*] Tér. Korábban itt szerb temető volt. 320/47. *Lékvár utca* : n. *Pëkmëszgasze* 'Marmeladegasse' [*Vécsey Ernő u*] U. Szennyes, olajos víz folyt ki az *Öreggyár* [*Cementgyár*] területéről. A porral elkeveredett pépes anyag *lekvárra* emlékeztette az embereket. 320/69. *Tuskós* : *Panyovë* : szh. *Pányëve* : szh. *Pányëv* 'Panjove' [...] S. sz. Az É-i határrészben régen nagy erdőség volt. Az irtásföldön maradt *tuskók*-ról kapta a nevét. A szh. *panj* 'fatörzs, rönk, tuskó' szóból alakult *Panyove* név is az egykori erdő emléke. 320/86. *Püspökboj* : *Rácboj* [...] Lh. Maj. – *Boja* középkori magyar falu (Györffy 1: 288) a török hódoltság elején elnéptelenedett. A hódoltság végén itt rácok (szerbek) laktak. 1700 körül ismét pusztává lett. A múlt század elejétől kezdett újra benépesedni. Beremendhez hasonlóan soknemzetiségű volt: magyar, német, r. kat. és g. kel. vallású délszláv (főleg szerb) lakosság élt együtt. 320/90. *Nyivica* : n. *Nyivice* : szh. *Nyivica* 'Njivče' [...] S. sz. r. [...] A *Nyivica* név a szh. *njiva* 'szántóföld' és a *njivče* 'egy darabka szántóföld' szavakkal lehet kapcsolatban. 320/94. *Högy ajja* : *Hëgy ajja* : n. *Unerkeperich* 'Unteres Gebirge' : szh. *Prósznye* 'Prosnje' [...] Fölötte és tőle Ny-ra van a Beremendi-hegy. 320/102. *Dóla* : *Telek* : n. *Strósz* 'Straße' : szh. *Dola* 'Dola' Vö, S, sz. A *Dola* név a szh. *dolina* 'völgy' rövidült változata. 320/107. *Szállás* : *Szelistye* : szh. *Szëlistyë* 'Selišće' [...K9/b: *Selistye* P. *Selistye*] S, sz, r. A szh. *Szelistye* 'Selišće' alapján egykor itt település (falú?), ill. szálláshely létezett. 320/117. *Adica* : n. *Adice* 'Adica' : szh. *Adica* 'Adica' S, sz, r. A szh. *adica* 'kis sziget, szigetecske' alapján a helyet egykor víz vette körül. 320/125. *Homokos* : *Homoki-dülő* : *Piëszka* : szh. *Pieszkóvi* 'Peskovit' [...] Homokos talajáról. 320/141. *Falu ajja* : szh. *Podszëlom* 'Pod selom'. 320/143. *Kápolna* : *Kápolna-dülő* : n. *Kapell* 'Kapelle' : n. *Kapelefeld* 'Kapellefeld' : szh. *Kapelica* : szh. *Kod Kapelice* 'Kod kapela' [...] A dülő szélén [...] ma is áll egy kápolna, erről kapta a hely a nevét. 320/159. *Mennykő* : *Gromolica* : n. *Gromnic* : szh. *Gromolica* 'Gromolica' [K8/e: *Gromolicza*... K16: *Gromolica*] [...] A szh. *grom* 'mennydörgés, villám, mennykő' köznévi alapján ezt a területet gyakran sújthatta villám. Stb. – **Kásád**: *Kásád* : szh. *Kasad* 'Kašad' [...] Kásád középkori magyar falu a török hódoltság alatt elnéptelenedett. A 17. század végén horvát lakosság népesítette be. Horvát lakossága azóta is változatlan. Pesty szerint „Lakói r. katolikusok, illir ajkú úgynevezett sokacok. Nyelvük boszniai nyelv”. A múlt század közepén kezdtek német, a század utolsó harmadától magyar anyanyelvűek itt megtelepedni. 1930-ban 122 magyar, 41 német és 406 horvát

(sokác) anyanyelvű lakosa volt [...] 1970-ben külterületével együtt 128 magyar, 58 német és 377 horvát lakosa volt. [...] 319/2. szh. *Krcsëvina* 'Krčevina' [...] Régebben kenderföld volt. 319/6. *Beremendi utca* : szh. *Skuluszka ulica* 'Skulska ulica' [*Beremendi u*] U. Itt van az iskola. 319/14. szh. *Vodënicistyë* 'Vodeničišće' [...] Mf. sásos, bokros hely. 319/22. szh. *Pod jëszënikom* 'Pod jasenikom' [...] A név jelentése 'köriserdő alatt'. 319/36. szh. *Plandistyë bunar* 'Plandišće bunar' Kút. A név 'delelő kút' jelentésű. 319/72. *Torjanci út* : szh. *Torjáncki put* : szh. *Na širokoj lëniji* Út. Torjanc felé vezet. Széles lénia. 319/81. szh. *Triban* 'Triban' : szh. *Privoz* 'Privoz' [...] S, mocsaras terület. Régen átkelőhely volt, csónakkal itt jártak át a *Bálo* nevű dűlőhöz. Halászni is lehetett a vízben. P. szerint „soha ki nem száradó tó, melyet lakosai kenderáztatásra és fürdésre használnak, e vízben vannak több igen veszélyes helyek”. 319/90. szh. *Mláka* 'Mlaka' S, füves, nádas terület. A név jelentése: 'pocsolya, mocsár'. Stb. (BMFN. II. 931–3, 937–41, 941–4, 944–9).

A *Dráva menti sokácok* településtörténeti összefoglalójából egyértelműen kitűnik, hogy a törökidő után **Alsószentmárton** és **Kásád** falvakat horvátok (sokácok) népesítették be, a magyar és német lakosság jóval később, csak a 19. században települt be. A horvát nyelvűek túlsúlya mind a két községben egészen a 20. századig megmaradt. Ez a körülmény rányomta bélyegét a helynevek nyelviségére: egyik településen sincs német névadat, magyar is elvéve, azok is majdnem kizárólag belterületi elnevezésként fordulnak elő. Ez szerintem minden bizonnyal azzal függ össze, hogy a magyarok és a németek a horvátoknál jóval később kerültek mind a két faluba, így a horvátok őslakosok voltak, és ennek következtében ők lettek a helynévadók. **Beremend**nek az egyes nemzetiségek szerinti (magyar, német, horvát és szerb nyelvű) földrajzi nevei számarányaikban meglehetősen nagyfokú eltérést mutatnak, amelyet népesedéstörténete is tükröz: a török kiűzése után a betelepült nemzetiségek létszáma között nagy különbségek voltak. Ennek következtében igen kevés a horvát eredetű helynevek száma, a német nyelvűeké viszont gyakoribb, a magyar bel- és külterületi elnevezések pedig csak a 19. század második felétől nyertek a korábbinál nagyobb teret. **Beremend** nyelvi helyzete a magyar lakosságnak Tolna és Veszprém megyéből történt áttelepülése után változott meg. Ez jól kitűnik a Pesty Frigyes-féle 19. századi gyűjtésből, amely a következő településtörténeti összefoglalót tartalmazza: „P. sz. „Hozzártartozik: *Ráczoja puszta*, *Vörös csárda*, *Beremen* lakói: magyarok, németek, rácok, sokácok. *A vegyes lakosság itt egymással [1865-ben] csak a rác nyelvét használja* [a kiemelés tőlem Sz. J.]. Magyar lakossága 30 év előtt Tolna és Veszprém megyékből származott ide” (BMFN. II. 942).

Szabó József
ny. egyetemi tanár
SZTE

SUMMARY

*Szabó, József***Linguistic and ethnographic traces of South Slavic
(Croatian, Serbian, and sporadically Slovenian) immigration in
geographical names of Southern Transdanubia, part 2**

The author used published lists of geographical names from three counties of Southern Transdanubia (Baranya, Somogy, and Tolna) for his investigations. In the introduction, he gives a survey of the history of South Slavic immigration to Hungary during and after Turkish rule. The first, longer, part of the paper focuses on occurrences of South Slavic (Croatian, Serbian, and a few Slovenian) geographical names.

Keywords: published lists of geographical names in the counties of Southern Transdanubia (Baranya, Somogy, Tolna); the history of South Slavic immigration to Hungary during and after Turkish rule